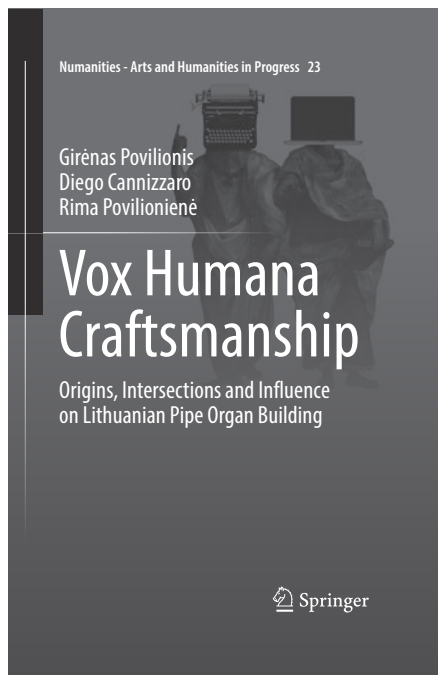

Priedai

Balys VAITKUS

Ar pavyks įminti registro *Vox humana* paslaptis?

Girėnas Povilonis, Diego Cannizzaro, Rima Povilionienė. *Vox Humana Craftsmanship. Origins, Intersections and Influence on Lithuanian Pipe Organ Building*. Springer; Humanities – Arts and Humanities in Progress, Vol. 23, 2022. XXX+267 p. ISSN 2510-442X, ISBN 978-3-031-10289-9.

Baroko laikotarpio vargondirbystė Lietuvoje pastaruosiu metu sulaukė nemažo pluošto publikacijų, įvairios apimties tyrimų ir keletą monografijų. Tai – aktuali menotyros sritis, glaudžiai susijusi su praktiniu istorinių vargonų atkūrimo, rekonstravimo, restauravimo darbu. Šie procesai nuolat kelia įvairių su paveldosauga, instrumentų išsaugojimu, vertingų jų elementų atkūrimu susijusių klausimų, į kuriuos, matyt, neįmanoma rasti absoliučiai tikslių ir vienareikšmiškų atsakymų. Tačiau įvairiapusis barokinio vargonų paveldo tyrinėjimas, dalijimasis sukaupta patirtimi ir žiniomis neabejotinai daro įtakos visai šalies muzikinei kultūrai. Tad kiekvienas argumentuotas žodis šioje srityje turėtų būti savaip svarbus.

2022-ųjų pabaigoje šveicarų leidykloje „Springer“ (*Springer International Publishing AG*, tęstinė serija *Humanities – Arts and Humanities in Progress*) dienos šviesa išvydo dr. Girėno Povilonio ir jo kolegų, istorinio Sicilijos vargonų paveldo tyrėjo dr. Diego Cannizzaro ir prof. dr. Rimos Povilionienės, parengta knyga anglų kalba „[Registro] *Vox Humana* meistrystė. Kilmė, sankirtos ir įtaka Lietuvos vargondirbystei“. Be abejo, tai – paraiška tarptautinei besidominčių vargonais auditorijai, siekiant, kad būtų aktualizuotas lietuviškasis vargonų landšaftas, jo saitai su Europos vargondirbystės tradicijomis, tačiau kartu – ir nemenkas išbandymas Lietuvos skaitytojams, galbūt dar nespėjusiems įvaldyti svetimų kalbų.

Monografijos tema gana specifinė: jos centre atsiduria vienintelis vargonų registras subtiliu istoriškai susiklosčiusiu vardu „Žmogaus balsas“ – *Vox humana*. Liežuvėlinių balsų atkūrimas restauruojamuose vargonuose – itin jautri, nemažai diskusijų Lietuvoje ir už jos ribų kelianti paveldosaugos sritis. Būdami išskirtiniai savo garsinėmis savybėmis, šios rūšies registrai visuomet sudaro nemažą dažno instrumento spalvinės paletės dalį, o jų konstravimas, juolab – rekonstravimas, išsaugant tinkamas vamzdžių proporcijas, nuo kurių priklauso skambesio kokybė, tampa vargondirbio meistrystės antspaudu.

Septyni monografijos skyriai, sugrupuoti į tris knygos dalis, žingsnis po žingsnio lydi skaitytoją per ilgą ir protarpiais painią vieno seniausių barokinių vargonų registro *Vox humana* atsiradimo ir plitimo Europoje istoriją, nagrinėja techninius jo konstrukcijos, gamybos ir garso išgavimo niuansus. Esminiai turinio akcentai sudėti į registro plėtotę baroko Lietuvoje (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) areale) ir jo charakteringumą Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklai. Darbe analizuojamos *Vox humana* paplitimo Šiaurės Vokietijos ir Rytų Prūsijos žemių vargonuose ir tapsmo vienu mėgstamiausių liežuvėlinių balsų Vilniaus mokyklos instrumentuose sąsajos.

Pirmasis darbo skyrius „Tikrojo vardo beieškant: *Vox humana* pavadinimo įsigalėjimas“ (autoriai – Girėnas Povilonis ir Rima Povilionienė) – tai istorinė šio specifinio

vargonų registro vardų ir apibūdinimų Europos vargondirbystės kontekste retrospektyva, parodanti visą aptariamo lauko daugialypiškumą. Čia aiškėja, kad net ir pati *Vox humana* šeimai giminių registrų tembrų aprėptis yra gana komplikauta ar net intriguojanti: nuo žemo urzgiančio tono „Meškų švilpynės“ (vok. *Bärpfeife*), nuo drebančio „Senų moteriškių balso“ (isp. *Viejos*) iki „Mergelių regalo“ (vok. *Jungfernregal*, angl. *Virginregal*) ar „Angelų giedojimo“ (lot. *Vox angelica*). Kalbant apibendrintai, liežuvėlinio tipo *Vox humana* registro tembras apima ir švelnų žmogaus balso virpėjimą, ir netreniruotų balsų kakofoniją – vargondirbiai išstisus šimtmečius eksperimentavo su medžiagomis, formomis ir pavidalais, siekdami sukurti išskirtinį vargonų balsą.

Atskirą, lūpinį, registro *Vox humana* tipą aptaria darbo bendraautoris Diego Cannizzaro skyriuje „Nuo *Fiffaro* iki *Voce Umana*: virpančio tono registrai Italijos ir Sicilijos vargondirbystės tradicijoje“. Jame autorius kalba apie giminiško pavadinimo, tačiau visiškai kitokios sandaros itališkuosius vibruojančio tono registrus. Šia prasme šiame skyriuje tarsi nutolstama nuo monografijos ašies – liežuvėlinio tipo registrų, tačiau vargonų specialistams, pasitelkusiems genealogijos priemones, vis dėlto nesunku sekti itališkų tradicijų kelionę per Vokietiją link Lietuvos. Skyriuje analizuojamos vargondirbių giminystės ir amato patirties perdavimo linijos, pateikiami istorinių švilpynių lyginamieji matmenys, pasitarnavę įvairių vargonų restauracijos proceso metu. Italijos muzikinė kultūra visuomet turėjo stiprų sąryšį su žmogaus balsu, tad troškimas jį atkartoti instrumentuose greičiausiai buvo susijęs su poreikiu sujaudinti žmogaus sielą.

Trečiajame skyriuje „*Vox humana* Lietuvos barokiniuose vargonuose“ Povilionis plėtoja prielaidą, kad įvairių šalių vargondirbiai, kūrę instrumentus LDK žemėse, atvežė į mūsų šalį kai kurias laisvojo miesto Hamburgo, Rytų Prūsijos (pirmiausia Karaliaučiaus, Gdansko), Silezijos, iš dalies – Italijos meistrų liežuvėlinių registrų konstrukcijos ypatybes. Užsienio įtakos, sumišusios su vietinėmis meistrystės tradicijomis, davė pradžią Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklai. Šiame skyriuje rekonstruojamos hipotetinės Vilniaus meistrų vargonų dispozicijos ir argumentuojama, kad kaip tik *Trompete* ir *Vox humana* liežuvėliniai balsai tapo kone etaloniniai baroko instrumentuose ir dažnai būdavo detalizuojami naujuose vargonų statybos užsakymuose. Autorius atkreipia dėmesį į keleriopą *Vox humana* registro vamzdyno struktūrą (Budslavas 1781/1783 ir Tytuvėnai 1789, Kurtuvėnai 1791/1793), atskleidžiančią skirtingas įtakas ir besikeičiančius meistrų požiūrius ieškant geriausios liežuvėlinių registrų garso kokybės.

Antrojoje knygos dalyje, apimančioje ketvirtą ir penktą skyrius (aut. Girėnas Povilionis), koncentruojamasi į meistrų Casparinių dinastiją ir jos numanomas sąsajas su barokinės vargondirbystės tradicijomis Lietuvoje. Į LDK vargondirbystės teritoriją Karaliaučiaus meistras Adamas Gottlobas Casparini įžengė su vienu reikšmingiausiu

savo darbų – vargonais Šv. Dvasios bažnyčiai Vilniuje (1775–1776). Ketvirtasis darbo skyrius „Du Casparini [meistrų] veiklos šimtmečiai: nuo Šiaurės iki Pietų“ išskleidžia visą Casparinių giminės genealogiją, leidžiančią ieškoti įvairių šalių – Vokietijos, Rytų Prūsijos, Italijos ir Lietuvos – instrumentų tarpusavio jungčių ir paskirų registrų gamybos ypatybių. Galimas dalykas, kad neoficialios kūrybinės privilegijuoto rūmų meistro A. G. Casparini ir kitų iš svečių šalių į Lietuvos sostinę suvažiuosusių ir į amatininkų cechą susibūrusių vargondirbių varžytuvės savaip nulėmė susiklosčiusią Vilniaus cecho meistrystės tradiciją ir stilišką.

Kaip tik Vilniaus meistrams darbe skiriamas penktasis skyrius „Lietuvos vėlyvojo baroko vargondirbių veiklos apžvalga“. Jame siekiama atspindėti bendruosius stilistinius bruožus, vienijančius instrumentų struktūros ir vamzdyno konstrukcijos elementus, pasikartojančius registrų disponavimo atvejus, nusakyti menines kai kurių balsų skambesio ypatybes, leidžiančias sujungti meistrų darbus po vienijančiu mokyklos skėčiu. Šiame skyriuje tampa akivaizdu, kad Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokykla atpažįstama ne vien dabartinės Lietuvos teritorijoje išlikusiuose vargonuose: pastaruoju metu nemažai atradimų padaroma ir tolimesniuose Mozūrijos, Gudijos ar Latvijos Kuršo kraštuose – dažnai tai būna, anot autoriaus, bendrai vilnietiška stilistikai atstovaujantys mokinių kūriniai. Tam tikrą istorinį-archeologinį detektyvą čia padeda kurti ir ant paskirų vargonų švilpynių randamos instrumentus kūrusių meistrų signatūros, gausiai iliustruojamos knygoje pateikiamomis nuotraukomis.

Trečiają knygos dalį pradedantis šeštasis skyrius „*Vox humana* rezonatorių konstrukcinės charakteristikos“ (aut. Girėnas Povilionis ir Rima Povilionienė) grąžina skaitytoją prie techninių registro *Vox humana* parametrų, kurie jau buvo aptariami pirmojo skyriaus pabaigoje, pakartojant ir kai kurias iliustracijas. Vis dėlto čia susitelkta išimtinai į konstrukcinius liežuvėlinių registrų ypatumus – 6.2–6.4 poskyriuose skaitytojas pirmąsyk tiesiogiai konfrontuoja su tikruoju veikalo herojumi, registru *Vox humana*, jo rezonatorių tipologija (6.2), cilindrine-kūgine (6.3) ir dviguba kūgine ar verpstės formos (6.4) jo vamzdelių sandara. Visa liežuvėlinių balsų struktūrinė įvairovė, atspindima šeštojo skyriaus puslapiuose, dar sykį pabrėžia nuolatines vargondirbių pastangas pasitelkus technologijas kurti idealų registro skambesį.

Septintasis veikalo skyrius „Metalų lydinių ir liežuvėlių bei rezonatorių įvairovė Lietuvos barokiniuose vargonuose“ bene labiausiai specializuotas iš visų: jame pateikiami Povilionio inicijuotų cheminių ir spektrinių (rentgeno spinduliais) analizių duomenys, nurodantys Lietuvoje baroko laikotarpiu liežuvėlinių balsų gamyboje naudotų metalo lydinių sudėtį, sugretinant juos su kiek anksčiau užsienio specialistų atliktais to paties laikotarpio instrumentų

tyrimais. Analizės duomenys, pateikiami gausiomis lentelėmis, leidžia darbo autoriui teigti, kad metalų lydinio proporcijos Lietuvoje esmingai nesiskyrė nuo įprastų kitose šalyse. Vis dėlto šie tyrimų rezultatai praplečia turimų žinių apie vargonų registrus bagažą. Tad atkurdami istorinius liežuvėlinius registrus vargondirbiai nūnai turi neabejotiną galimybę sulygtinti duomenis ir panaudoti maksimaliai autentiškos sudėties lydinius.

Baigiamuosiuose šio skyriaus ir viso darbo puslapiuose skaitytojo dėmesį patraukia gausus pluoštas nuotraukų su analizei naudotų autentiškų vamzdelių dalių vaizdais ir VŠĮ „Vargonų paveldo centras“ dirbtuvėse, vadovaujant Povilioniui, pagal istorinius pavyzdžius atkurtų liežuvėlinių registrų detalėmis. Juk visa vargonų kūrimo istorija – tai nuolatinė žinių, gebėjimų, talento, kai kada – ir paslapčių, apykaita, kurią aptariamuoju *Vox humana* atveju būtina atsekti ir įrodyti ne vien išorinio panašumo artefaktais. Neabejotinai tam tikros architektoninės, konstrukcinės idėjos migravo tarp vargondirbių ir galėtų būti paliudijamos išlikusių pavyzdžių sugretinimu ar koncepcijų priešiniu. Svarbu praktikoje įsitikinti, kurios meistrystės idėjos buvo istoriškai vertingos ir atvedė prie įtikinamų ir sektingų rezultatų – jomis galėtume vadovautis ir šiandien atkurdami reikšmingiausius išlikusius istorinius instrumentus.

Šio solidaus, plačios istorinės aprėpties, gausiomis iliustracijomis papildyto darbo reikšmę lietuviškuose ir tarptautiniuose kontekstuose, matyt, geriausiai parodys laikas. Jį skaityti ir vertinti – nelengva užduotis, tai įpareigoja turėti nemažai pagrindinių vargonų srities žinių. Šiuolaikinį skaitytoją taip pat turėtų pradžiuginti viename iš priedų (*Appendix C*) pateikiama nuoroda į QR kodu pasiekiamą interaktyvų garso ir vaizdo katalogą, kuriame yra labai išsami dosjė apie liežuvėlinių vargonų vamzdžių gamybą, metalo liejimo procesą, archyvinis *Vox humana* registro brėžinius, įvairiose Europos šalyse išlikusių ar sėkmingai rekonstruotų *Vox humana* vamzdynų pavyzdžius, Lietuvos istorinių vargonų liežuvėlinių balsų pristatymą ir kt. Katalogą vertėtų vartyti turint po ranka monografiją, nes gausiai pateikiama medžiaga jie puikiai papildė vienas kitą.

Bandant galų gale atsakyti į pradinį monografijos apie *Vox humana* apžvalgą klausimą, lieka tik pacituoti monografijos autorių Girėną Povilionį: „Tyrinėjimai ir atradimai vis tęsiasi. Todėl, norėdami atkartoti tikrąjį barokinių vargonų skambesį, esame priversti neignoruoti istoriškai pagrįstų įrankių ir procesų. [...] Gausiai surinktos informacijos analizės rezultatai turi būti lemiantys, siekiant autentiško ir tikslaus šalyje išlikusių vertingiausių instrumentų atkūrimo“ (perfrazuota citata iš p. 221–222).